

УДК 81'255.2

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО МОВИ З ПОГЛЯДУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Боднар О.Б.

Стаття присвячена дослідженню диференціації фразеологічних одиниць, слів і словосполук та їх класифікації. Звернуто увагу на основні прийоми перекладу фразеологізмів з англomовного художнього твору українською мовою, які проілюстровано аналізом перекладеного роману.

Ключові слова: слово, словосполука, фразеологічна одиниця, переклад, спосіб перекладу.

Статья посвящена исследованию дифференциации фразеологических единиц, слов и словосочетаний и их классификации. Обращено внимание на основные приемы перевода фразеологизмов с англoязычных художественных произведений на украинский язык, которые проиллюстрированы анализом переведенного романа.

Ключевые слова: слово, словосочетание, фразеологическая единица, перевод, способ перевода.

The differentiation of idioms, words and phrases and their classification are investigated in the article. The attention paid to the basic translation methods of idioms from English into Ukrainian language. It was illustrated on the analyses of the translated novel.

Key words: word, phrase, idiom, translation, translation method.

Сьогодні нагальною є потреба в інтенсивному дослідженні проблем перекладу згідно з критеріями нашого часу. Актуальність статті зумовлена зверненням сучасних лінгвістичних досліджень до визначення місця фразеологічних одиниць в перекладознавстві та їх особливостей, що є важливим в умовах розвитку міжкультурної комунікації.

Об'єктом дослідження обрано фразеологічні одиниці. Предметом дослідження є функціональний і національно-культурний аспекти в семантиці фразеологічних одиниць та їх переклад українською мовою. За мету поставлено аналіз сутності фразеологічних одиниць як перекладознавчого терміну, їх класифікація та види перекладу українською мовою.

Як відомо, між словами двох мов може траплятися повна відсутність відповідностей. Слова і словосполучення, які не мають ні повних, ні часткових відповідностей у словнику іншої мови утворюють безеквівалентну лексику цієї мови. Фразеологічні одиниці становлять значну частину національного колориту і під час перекладу вимагають відтворення нейтральними засобами. Вибір цих засобів залежить від контексту і художнього задуму автора-перекладача.

Фразеологізми з погляду співвідношення між значенням окремих компонентів і їхнім цілісним значенням, на основі семантичної ознаки, за В.Виноградовим, поділяють на три групи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення – одиниці, у яких цілісне значення невмотивоване; воно не впливає із значення їхніх компонентів: to twiddle one's thumbs – бити байдидки, on your high horse – дерти носа. Та й самі носії мови не сприймають ідіоми в прямому номінативному значенні внаслідок втрати, чи мотивації, чи реалії, яка виражена словом. Наприклад, it rains cats and dogs – ллє як з відра.

Фразеологічні єдності – одиниці, у яких цілісне значення вмотивоване переносним значенням їхніх компонентів: to play the first fiddle – грати першу скрипку. До стійких метафоричних сполук (фразеологічних єдностей) відносять теж прислів'я і приказки. Залежно від мотивації вживання даних словосполук, роблять вибір, далекий від прямого значення слів або близький до їх прямого значення. Щодо першого: вночі кожна корова чорна – all cats are grey in the dark, щодо другого: який батько, такий син – like father like son.

Фразеологічні сполучення – одиниці, у яких цілісне значення вмотивоване прямим значенням їхніх компонентів: справа не для мене – *it's not my cup of tea*; взяти себе в руки – *to pull oneself together*.

Генетична класифікація, що передбачає групування фразеологізмів за джерелами походження, подана Л.Булаховським, до неї входять прислів'я і приказки; професіоналізми, що набули метафоричного вжитку; усталені вислови з анекдотів і жартів; цитати й образи з Біблії; ремінісценції античної старовини; переклади поширених іншомовних висловів; крилаті слова письменників; влучні фрази видатних людей.

Класифікація фразеологізмів за граматичною структурою, запропонована І.Арнольд, визначає приналежність фразеологічної одиниці до певної частини мови першого повнозначного слова у словосполученні: субстантивні, дієслівні, ад'єктивні, адвербіальні і вигуківого характеру [7, с. 192–193]. Тобто це фразеологічні одиниці, що позначають предмет, ознаку, дію, обставину чи почуття, емоції і якими членами речення виступають. Субстантивні – називають предмет чи явище: “Наріжний камінь”, “Рятівна солеминка”; дієслівні, що містять у своєму складі сталий елемент – дієслово: “Собаку з'їсти”; ад'єктивні, що називають ознаки: “Білими нитками шитий”, “Кров з молоком”; адвербіальні – характеризують дію, стан чи ознаку: “Як на долоні”, “З відкритим серцем”; вигуківі – вказують на почуття й емоції: “Ні пуху ні пера”, “І треба ж”.

Зі стилістичного погляду, фразеологічні одиниці групуються на розмовно-побутові, які переважають в усному мовленні та художній літературі: “Іти світ за очі”, “Казці кінець – ділу вінець”; народнопоетичні: “При битій дорозі”, “Хай наші вороги плачуть”; книжні, що зустрічаються у науковому, офіційно-діловому, публіцистичному і художньому стилях: “Болючі проблеми”, “Заходи адміністративного впливу”, “Зійти з орбіти”, “Коефіцієнт корисної дії”.

Розглянуті класифікаційні системи кожна своєму допомагають з'ясувати природу фразеологічних одиниць, схарактеризувати особливості їх функціонування й еволюцію у мовній системі. Велику цінність становлять прислів'я і приказки. Вони всебічно і багатогранно відтворюють різноманітні сфери життя народу: возвеличують духовні цінності, засуджують ганебне, висміюють вади, висловлюють співчуття, наставляють і виховують людей.

Дані показники щодо класифікації фразеологізмів значною мірою виражають способи їх перекладу. Розглянемо способи перекладу згідно з класифікацією, що запропонована С.Влаховим і С.Флориним, і згідно з нею проаналізуємо переклад роману “На жалі бритви” Сомерсета Моєма.

Фразеологічний переклад передбачає вираження стійких сполучень мови оригіналу стійкими поєднаннями мови перекладу – від повного еквівалента до приблизної фразеологічної відповідності. Абсолютний фразеологічний еквівалентом є фразеологізм, переклад якого відповідає за всіма параметрами щодо змісту, стилістичної віднесеності, компонентного складу, лексико-граматичних показників і в якому відсутній національний колорит: “Кінець кінцем” – “After all”; “Приховувала на нього

образу” – “Felt any resentment towards him”; “Спонукала гордість” – “Her pride constrained her to act”; “Шматували на клапті своїх друзів” – “They tore their friends to pieces”; “Чого ніхто не зміг би закинути тобі” – “No one could ever say that of you”; “Ти випробовуєш мій терпець” – “You're trying my patience”; “Її гострий розум і метке око” – “She had shrewdness and a quick eye for the absurd”; “Він не може дати собі ради” – “They can't help themselves”; “Багато званих, та мало обраних” – “Many are called but few are chosen”; “Я могла округити його довкола мизинця” – “I could turn him round my little finger” [6; 8].

Частковий фразеологічний еквівалент є сталим поєднанням, але не в усіх значеннях. Відносний фразеологічний еквівалент є повноцінним достатньою мірою і під час перекладу відрізняється одним із компонентів, що часто замінюється на синонімічний, або може бути зміна у синтаксичній побудові чи певна морфологічна: “Усміхнувся подумки” – “Smiled to himself”; “Felt a twinge of envy” – “Защеміло від заздрощів”; “Ти зробила це заради мене, Ізабелло?” – “You haven't done this on my account, Isabel?”; “Заради себе” – “On my own”; “Пригадаєш моє слово” – “Take my word for it” [6; 8].

Фразеологічний аналог – це відносний еквівалент з повною або частковою заміною образу, що може бути як близьким, так і не мати нічого спільного: “Brought a breath of fresh air” – “Кипучою життерадісністю дихнула свіжістю”; “Ізабелла слухала, умліваючи від захоплення” – “Isabel listened with ravingment”; “Не бачив жодних вад” – “Larry saw nothing wrong in”; “Бог свідок” – “Though heaven knows”; “Якого біса?” – “What on earth for?”; “Думаю, що тобі пощастило, Ізабелло” – “I think you're well out of it, Isabel”; “Як пильнувати носа свого, а не чужого” – “To mind your own business”; “Засміялася у вічі” – “She laughed at me”; “Ізабелла збивала її з пантелику” – “She was puzzled by Isabel”; “Мати не могла добрати” – “She could not make up her mind”; “Вона й бровою не повела” – “She did not turn a hair”; “Все хотілося засміятися з утіхи” – “You felt half inclined to laugh with delight”; “Простягни руку” – “Hold out your hands”; “Проте й святий скривиться, як йому допекти” – “But the worm sometimes turns”; “Мамі це як камінь з серця, і йому [Еліотові] радість” – “Mamma's relieved and he's delighted”; “Мене осяянув здогад” – “I had an inspiration”; “Збити її з сліду” – “To throw her off the scent”; “Здоровий глузд” – “Horse sense”; “Коли його дубова голова збагне” – “He'd got it into his thick head”; “Дуже сумно, що він так перевівся” – “It's very sad that he should have gone so completely to seed” [6; 8].

Лексико-фразеологічний переклад – переклад, пристосований до контексту даного фразеологізму шляхом зміни структури, додаванням нових компонентів, комбінуванням з двох одиниць однієї: “Lert to his feet” – “Підхопився на рівні ноги” [6; 8].

Індивідуальний еквівалент – фразеологізм, створений перекладачем шляхом сталого поєднання в разі неможливості застосувати інший спосіб. Вдало оформлені індивідуальні фразеологізми є показниками звичайної фразеологічної одиниці, що відрізняється лише тим, що вона не відтворюється: “Що ж до мене, то я поставив на

ньому хрест” – “That finished him as far as I was concerned”; “Плескали язиком” – “gossiped”; “Перекидалися прізвищами великих людей, як м’ячем” – “They bandied great names from one to the other”; “Бо їй все з голови не йшла” – “She had still so vividly in her mind”; “Так що Еліот не міг нічого ініціювати” – “Eliot could not make head or tail of it”; “Легше держати в шорах норовистого бичка” – “A bucking steer is easy to manage”; “Чкурнуть світ за очі” – “They will go off”; “Далебі, йому далеко до тебе, а його поведінка в Парижі чітко доводить, що з нього повік не будуть люди” – “He wasn’t really up to your mark, and the way he’s been behaving in Paris is a pretty clear indication that he’ll never amount to anything”; “Все та сама пісня” – “It’s the same as last time”; “Але він, знай, робить своє, і край” – “But they’re just made that way”; “Ще б пак, розуму їй не позичати” – “I don’t believe she misses much”; “Відчуваючи, що не справдив надій” – “Feeling I had been inadequate”; “А потім дивуєшся, виявивши, що робить з кохання море” – “But you will be astounded to learn what the sea will do” [6; 8].

Нефразеологічний переклад полягає у передачі фразеологічної одиниці мови оригіналу за допомогою лексичних засобів і, як правило, призводить до часткової або повної втрати відтінків значення, образності і конотативності. До даного прийому перекладу вдаються, коли неможливо застосувати інший фразеологічний переклад: “Гості розійшлися” – “The party broke up”; “Як я зможу за такий короткий час знайти другого чоловіка?” – “How on earth am I going to get another man at this short notice?”; “У нас не буде просвітлої години” – “We shall be fixed up”; “Еліотові очі крицево зблиснули” – “A steely glitter came into Elliott’s eyes”; “Мусить розплачуватися за наслідки” – “Must take the consequences” [6; 8].

Про лексичний переклад говорять у тому випадку, якщо даний фразеологізм перекладено певними лексичними засобами – словом або вільним словосполученням. Описовий переклад зводиться до перекладу не самого фразеологізму, а його тлумачення. Сюди відносимо: пояснення, описи, порівняння, що повинні не тільки передавати зміст в максимально зрозумілій і стислій формі, але й відбивати метафоричність, експресію, конотацію, стилістичне забарвлення: “Ruth and the alien corn and all that sort of thing” – “Рут з голубиним серцем і таке інше”. Перекладач подає зноску з поясненням, що це натяк на біблійну історію [6, с. 92].

Щодо контекстуального перекладу, то до нього вдаються за відсутності відповідностей у мові, якою перекладають: “Як її здоров’я?” – “Is she cut up?” [6; 8].

Калькування, або дослівний переклад, можливий у випадку достатньої вмотивованості.

Пам’ятаючи, що переклад фразеологічних одиниць – це справа не тільки перекладацької техніки, а й перекладацького мистецтва, вмілий перекладач повинен добре володіти всіма ресурсами рідної мови і знати звичаї, традиції, культуру народу, а також уявляти, як би було названо ті чи інші явища в його мові. Тому він має виступати, перш за все, в ролі філолога чи, інакше кажучи, словолюба, щоб це було очевидним під час

читання перекладу, а тоді – психолога, етнологіа й історика; недостатньо самих знань, потрібно відчувати на інтуїтивному рівні, бо без відчуття тут не обійтися, проста обізнаність не дасть бажаного результату. Звичайний раціоналізм призводить до спустошення, а в нашому випадку – до спрощення, а потрібне естетичне переживання, відчуття смаку, що дає внутрішнє відчуття. Психологічно вживатися і проникати у внутрішній суб’єктивний світ історичних героїв, адже вони відображають час, у якому жили. Істинне розуміння потребує постійного обліку історичних дистанцій між інтерпретатором і текстом, усіх історичних обставин, безпосередньо чи опосередковано пов’язаних, взаємодії минулої і сьогоденної духовної атмосфери – все це сприяє процесу розуміння історії. Отже, йдеться про світорозуміння і світовідчуття. Світорозуміння – результат складного і тривалого розвитку розуму, міркування поняттями і конкретними національними формами. Особливу роль у пізнанні відіграє інтуїція і, звичайно, мова. Тільки в мові відкривається людині істина буття.

Не зрадити букві і не зрадити духу оригіналу, враховуючи різноманітність фразеологічних одиниць мови, – завдання перекладача. Аналізуючи джерела, зауважуємо, що фразеологічні питання і загальна проблема різних словосполук у різних мовах надзвичайно суттєва як для практики, так і для перекладу: часто вони становлять великі практичні труднощі і викликають велику теоретичну цікавість через те, що зв’язані з різноманітними смисловими і стилістичними функціями. Саме під час перекладу і розкривається специфіка словосполук. Швейцарський лінгвіст Ш.Баллі першим систематизував і класифікував фразеологічні явища на два типи: фразеологічні групи і фразеологічні одиниці. В.Виноградов подав наступну класифікацію: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення. В її основу покладено ступінь видозміни значення слова у різних синтаксичних і стилістичних умовах фразотворення. Класифікація Б.Ларіна відбиває етапи розвитку і перебудови первісних вихідних словосполучень і включає перемінні словосполучення, стійкі словосполучення й ідіоми. Як зауважує Д.Федоров, для теорії перекладу саме ці три класифікації фразеологізмів частково збігаються і представляють особливий інтерес, бо опираються на семантичний критерій. Через це її можна застосувати до багатьох мов.

Таким чином, проаналізувавши деякі фразеологізми з роману “На жалі бритви” Сомерсета Моєма в перекладі українською мовою А.Муляра було виявлено практично всі види фразеологічних одиниць. А це свідчить про те, що фразеологічні системи англійської і української мов можна зіставити. Широке застосування фразеологізмів у романі вимагає пильної уваги від перекладачів. Аналіз перекладу засвідчує уважне ставлення і творчий підхід до відтворення словесних образів у кожному конкретному випадку, оскільки важливим є розуміння їхньої стилетвірної функції. Перекладач не вдавався до упуцання образу, тому переклад є живим, індивідуально-авторським образом, увиразнені перекладацькими інтерпретаціями. У процесі перекладу автор застосовував різні

способи передачі фразеологічних одиниць, зберігаючи загальну картину дій.

Отже, фразеологія є фрагментом мовної картини світу, в якій відтворюється своєрідність нації. Фразеологізми, будучи національним мовним явищем, потребують культурної інтерпретації, адже

у їх внутрішній формі є елементи, які надають їм культурно-національного колориту. Для глибокого й усебічного дослідження їх природи й особливостей застосування потрібен комплексний підхід, що містить теоретичне осмислення й експериментальне дослідження.

Література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 239 с.
2. Влахов Сергей. Непереводимое в переводе / Сергей Влахов, Сидер Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 352 с.
3. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 175 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода. (Лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 250 с.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 448 с.
6. Моем С. На жалі бритви : роман / Вільям Сомерсет Моем ; пер. з англ. А. Муляра. – К. : Дніпро, 1970. – 310 с.
7. Arnold I. V. The English Word / I. V. Arnold. – М. : Vyshaja Shkola, 1986. – 295 p.
8. Maugham W. S. The Razor's Edge / W. S. Maugham. – М. : Progress Publishers, 1989. – 220 p.